

GOD & DE VERLICHTING

Reinder Tuitman

“Hoort met aandacht de beweging Zijner stem, en het geluid dat uit Zijn mond uitgaat!... Hij dondert met de stem Zijner hoogheid...”, woorden van Elihu, die na Jobs andere drie vrienden, het woord neemt (Job 32, 33 en verder).

Een halve eeuw geleden hoorde ik ze uit de mond van mijn schoonvader, toen nog de vader van mijn verloofde. Hij reciteerde ze uit het hoofd toen wij tijdens een zwaar onweer bij elkaar zaten. Zijn plechtstatigheid, diep ontzag voor God maakten indruk....

In september jl. verzuchtte een gepensioneerde boer: “Wàt toch nat steeds!” “We moeten het maar nemen zo het komt...”, reageerde ik. Zijn weerwoord: “Er is gelukkig één die alles bestuurt!” Op mijn vragende blik: “Hij weet wat goed voor ons is.” Hij zag daarbij naar omhoog. “O, bedoel je Die?” antwoordde ik. “Jazeker”, vervolgde hij, “maar je zult mij nooit horen bidden om regen, want voor je het weet krijg je teveel”.....

Deze voorvallen herinner ik me bij het lezen van *God & de Verlichting* van Hannemieke Stamperius. Plotseling weet ik ook dat ik mijn schoonvader destijds niet durfde vragen of hij nu werkelijk dacht dat het geluid van de donder Gods stem was Vond ik zijn eerbied voor God minderwaardig? Neen, ik respecteerte zijn getuigenis.

Veel later, als wij elkaar beter hebben leren kennen, komen de verschillen tussen zijn en mijn wijze van geloven wel ter sprake. Leidde dat tot verwijdering? In het geheel niet, integendeel zelfs.

In het raam van Stamperius' boek zou je kunnen zeggen: deze oude man leeft vóór de Verlichting, schrijver dezes erna. Proeft u hierin eigendunk? Dat is zéker niet mijn bedoeling. Evenmin bejegende hij mij als slechtgelovige, een ketter die van het geloof was gevallen. Wij konden van gedachten wisselen over natuurverschijnselen, ik kon hem het ontstaan ervan aardig uitleggen. Maar dat deed niets af aan zijn eerbied voor God.

‘De Verlichting’ heeft in kerkelijke kring een negatieve klank. Zo van: sinds en door die Verlichting zijn wij losgeraakt van alles wat met God en religie te maken heeft (zo omschrijft Stamperius deze visie in haar boek, pag. 11). De Verlichting, die begon halverwege de zestiende eeuw en duurde tot begin negentiende eeuw, is zeker niet een vlag die alle lading dekt. Met het voortschrijden van de natuurwetenschap veranderde ook de verhouding van de mens tegenover God. Veel van wat in geloof en religie als ‘(gods)wonder’ werd gezien, bleek natuurverschijnsel te zijn, dat met de rede, het verstand kon worden verklaard. Zelfs het begrip ‘god’ raakte onderhevig aan de menselijke rede.

Hoe kon de Verlichting toch zo’n negatief imago krijgen, vraagt Stamperius zich af. Ze ging op (beperkt) onderzoek: ‘Godkwesties’ (pag. 12), de uitspraken van ‘verlichters’ over God, theologie, religie en geloof. Het aardige is dat zij de resultaten deelt met geïnteresseerde leken, haar boek is niet een vak-discussie. Zij slaagt erin die leken te bereiken door steeds filosofen-theologen zelf aan het woord te laten. Zo maakt de lezer ook zelf echt kennis met deze mensen.

Waar het mij hier vooral om gaat is dat (al te) negatieve beeld van ‘de Verlichting’ weg te nemen. Stamperius beoogt hetzelfde. Lees maar, is haar advies, wat die en die, toen en daar, naar voren bracht op het terrein van de theologie. Het frappante is dat waar nog altijd mensen

de Verlichting bezien als achteruitgang, als dé inleiding op atheïsme (dat begrip is trouwens aan slijtage en aan verandering onderhevig!) en de verdwijning van de christelijke leer, zij ons de ogen opent voor het geloof van vele ‘verlichters’. Zij zijn ècht niet van die atheïsten waarvoor ze werden en nog worden gehouden. Darwin (theoloog!), zo lezen we, betoogde herhaaldelijk dat de evolutieleer de schepping niet overbodig maakt, maar aanvult. En: een redelijke God die een aan wetten gehoorzamende kosmos schiep is voor hem ‘meer onze eerbied waard dan een grillige God die in de natuurlijke orde ingrijpt’ (pag. 211). Tekenend voor het verleden (en voor het heden ook nog), is dat de officiële kerk geleerden, theologen, filosofen excommuniceert. We lezen dat in Engeland in 1697 door de overheid de ‘Blasphemy Act’ werd ingesteld: ‘ketterij’ werd afgestraft met drie jaar gevangenis (pag. 185). Bij haar onderzoek naar zulke gestraften ontdekt Stamperius dat velen van hen juist hun sterk godsgeloof openlijk kenbaar maakten in hun publicaties. Waar het vervolgens spaak liep was wanneer hun overwegingen, hun theologische conclusies, de nieuwe wegen die zij opperden op de zoektocht naar God, botsten met de leer van de kerk.

Alle Franse, Duitse, Engelse en Nederlandse theologen die in dit boek de revue passeren hier noemen valt buiten dit bestek. Het grote aantal bewijst de sterke betrokkenheid van Stamperius. Een van haar slotconclusies: “in de theologie zijn juist in de laatste vijftig jaar allerlei ontwikkelingen gaande waarin de relativiteit van godsbeelden wordt onderkend, en tegenover de groei van fundamentalistische groeperingen staat een groeiend aantal mensen die wel degelijk geloven, maar zich niet vast willen leggen op geloofsinhoud, waaronder vele christenen die het christelijk ‘geloof’ als een prachtig stelsel van symbolen zien.” Een conclusie die ons te denken moet geven....

Het verband tussen dit boek en mijn bovengenoemde ervaringen? Dat zult u al kunnen raden; en ongetwijfeld weten na het lezen van dit boek ...

Reinder Tuitman (Middelstum) is hoofdredacteur.

GOD & DE VERLICHTING

Hanneke Stamperius

254 pag.; 19,50 euro

Uitg.: Skandalon, Vught

ISBN 978 94 90708 22 1